

I. SOCIALINIS DARBAS SOCIAL WORK

JAUNUOLIŲ, TURINČIŲ PROTO NEGALIŲ, SAVARANKIŠKUMO UGDYMO(SI) SĖKMĖS KRITERIJAI

Prof. dr. Vida Gudžinskienė

Mykolo Romerio universitetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4716
Elektroninis paštas: vida.gudzinskiene@mruni.eu

Jelena Šurpik

Mykolo Romerio universitetas
Edukologijos ir socialinio darbo institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
El. paštas: shurpik@gmail.com

*Pateikta 2017 m. kovo 7 d.
Parengta spausdinti 2017 m. balandžio 26 d.*

DOI:10.13165/SD-17-15-1-01

Anotacija

Straipsnyje atskleidžiami proto negalių turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai remiantis socialinių darbuotojų, dirbančių su proto negalių turinčiais jaunuoliais, patirtimi. Jaunuolių, turinčių proto negalių, savarankiškumo ugdymas(sis) išlieka svarbia ir aktuali visuomenės problema. Savarankiškumas glaudžiau siejamas su realiomis dalyvavimo socialiniame gyvenime galimybėmis: kasdienių sprendimų priėmimu, tolesnės veiklos planavimu, nes visapusiškai pasiruošęs savarankiškam ir socialiniam gyvenimui jaunuolis, turintis proto negalią, turi ne tik mokėti patenkinti savo esminius poreikius (pasirūpinti savo sveikata, pajamomis, buitimi ir pan.), bet ir tapti visaverčiu visuomenės nariu. Tyrimo objektas: proto negalių turinčių jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo(si) sėkmės kriterijai. Straipsnio tikslas – teoriškai ir empiriškai pagrįsti proto negalių turinčių jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo(si) galimybes ir sėkmės kriterijus savarankiško gyvenimo namuose. Tikslas konkretinamas uždaviniais: 1) atskleisti proto negalių turinčių jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžių

ugdymą(si); 2) atskleisti proto negalių turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijus savarankiško gyvenimo namuose, remiantis socialinių darbuotojų patirtimis. Tyrimo metodai: teoriniai – mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, lyginimas, apibendrinimas ir sisteminimas; empiriniai – duomenys rinkti taikant pusiau struktūruotą interviu metodą; tyrimo duomenų analizei taikytas turinio (content) analizės metodas. Tyrime dalyvavo 7 socialiniai darbuotojai, dirbantys Lietuvos X savarankiškuose gyvenimo namuose. Tiriamųjų darbo stažas su proto negalių turinčiais jaunuoliais nuo 2,5 iki 7 metų. Tyrimu atskleista, kad proto negalių turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai yra: jaunuolių gebėjimas gyventi bendruomeniniuose, savarankiško gyvenimo namuose, gebėjimas gyventi socialiniuose būstuose padedant asmeniniam asistentui, taip pat gebėjimas įsitvirtinti bei išsilaikyti darbo rinkoje. Ugdant proto negalių turinčių jaunuolių savarankiškumą, svarbu sudaryti sąlygas jaunuoliams gauti asmeninio asistento paslaugas bei skirti jiems socialinį būstą.

Reikšminiai žodžiai: jaunuoliai, proto negalia, savarankiškumas, sėkmės kriterijai, socialiniai darbuotojai, ugdymas.

Įvadas

Lietuvoje sukurta teisinė bazė neįgaliųjų socialinės integracijos politikai formuoti ir įgyvendinti. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme (2004) nustatyti neįgaliųjų socialinės integracijos įgyvendinimo principai, sritys, politikos įgyvendinimo organizavimas ir valdymas. Minėtame įstatyme akcentuojama socialinės reabilitacijos paslaugų svarba, pabrėžiama, kad socialinės reabilitacijos paslaugos: socialinių ir savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas, palaikymas bei atkūrimas, motyvacijos įgyti išsilavinimą ir dirbti didinimas, meninių, sportinių bei kitų gebėjimų lavinimas, yra teikiamos negalių turintiems asmenims, siekiant suformuoti arba atkurti jų socialinius ir savarankiško gyvenimo įgūdžius, padėti įgyti išsilavinimą, užtikrinti galimybę dalyvauti visuomenės gyvenime bei darbo rinkoje. Nacionalinėje neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2019 metų programoje užsibrėžtas strateginis tikslas – sukurti palankią aplinką ir sąlygas oriam ir visaverčiam neįgaliųjų gyvenimui Lietuvoje, užtikrinti lygias galimybes ir neįgaliųjų gyvenimo kokybę. Dėl negalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strateginių gairių patvirtinime (2012) nurodoma, kad pertvarkant stacionarias socialinės globos įstaigas bus atliekamas individualus kiekvieno pertvarkomoje institucijoje gyvenančio jaunuolio situacijos ir poreikių vertinimas, personalo kompetencijos ir galimybės pereiti dirbti į bendruomenės paslaugas teikiančias institucijas vertinimas, rengiami individualūs kiekvieno socialinės globos įstaigos gyventojų planai, pagal kuriuos asmenys bus rengiami savarankiškam gyvenimui bendruomenėje.

Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems veiksmų planu siekiama 2014–2020 m. laikotarpiu numatyti nuoseklius ir koordinuotus veiksmus, skatinančius perėjimo iš institucinės socialinės globos prie paslaugų teikiamų proto negalių turintiems jaunuoliams bendruomenėje bei pagalbos jų šeimoms, globėjams. 2010 m. gegužės 27 d. Lietuvoje ratifikuotoje JT Neįgaliųjų tei-

sių konvencijoje, 19 straipsnyje „Gyvenimas savarankiškai ir įtrauktis į bendruomenę“, numatoma, kad negalią turintys asmenys turėtų galimybę lygiai su kitais asmenimis pasirinkti savo gyvenamąją vietą ir vietą, kur ir su kuo jie nori gyventi. Minėtame straipsnyje taip pat pažymima, kad negalią turintys asmenys neprivalėtų gyventi konkrečioje gyvenamojoje aplinkoje, tačiau šis tikslas nepasiektas iki šiol.

Proto negalią turinčiam jaunuoliui pradėjus gyventi savarankiškai, reikalinga tęstinė priežiūra, konsultavimas ir palaikymas. Pasirengimas gyventi savarankiškai – tai ne tik būstas ir reguliarios pajamos, bet ir gebėjimas tvarkingai planuoti pajamas ir biudžetą, rūpintis savimi ir savo buitimi, palaikyti bent minimalius socialinius santykius. Jaunuolis, išėjęs gyventi savarankiškai, turėtų mokėti prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, numatyti trumpalaikius ir ilgalaikius tikslus bei gebėti jų siekti. Kitaip tariant, tai turėtų būti brandus, pakankamą asmeninę ir socialinę kompetenciją turintis žmogus, gebantis įveikti gyvenimo sunkumus bei produktyviai veikti visuomenėje. Jaunuolis, visapusiškai pasiruošęs savarankiškam ir socialiniam gyvenimui, turi ne tik mokėti patenkinti savo esminius poreikius (pasirūpinti savo sveikata, pajamomis, buitimi ir pan.), bet ir tapti visaverčiu visuomenės nariu. Jaunuolių, turinčių protinę negalią, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas ir gebėjimo savarankiškai gyventi vystymas yra ilgalaikis procesas.

Mokslininkai yra atlikę nemažai tyrimų, analizuojančių proto negalios aspektus (Bakk, Grunewald, 1997; Felce, 2016). Pagalbą apgyvendinant asmenis, turinčius protinę ar vystymosi negalią, nagrinėjo K. C. Lakin, R. J. Stancliffe (2007), R. J. Stancliffe, L. L. Anderson (2017). Gyvenimo kokybės bendruomenėje gerinimą, į asmenį orientuoto aktyvaus palaikymo pritaikymą grupiniuose gyvenimo namuose žmonėms, turintiems stipriai pasireiškusių protinę negalią, iššūkius grupinių namų prižiūrėtojams ir jų vadybininkams analizavo D. Basu (2004), T. Clement, C. Bigby (2008), H. Johnson ir kt. (2016). Paslaugų pobūdį ir organizacijos poveikį personalui priežiūros praktikoje mažose bendruomenės namuose žmonėms, turintiems protinę negalią, apibrėžė J. Mansell ir kt. (2008), A. Birenbaum (2009) bei Lietuvos mokslininkai J. Ruškus, G. Mažeikis (2007), I. Baranauskienė, A. Juodraitis (2008), Z. Baužienė (2010), D. Pūras ir kt. (2013, 2015). Vaikų, turinčių negalią, savarankiškumo ugdymo aspektus tyrė R. Vaičekauskaitė (2008). Konstruktyvizmo ištakas Lietuvoje ugdant socialinius įgūdžius – V. Gudžinskienė (2011). Globos namų auklėtinių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą analizavo K. Samašonok (2013). Socialinių darbuotojų patirtis rengiant jaunuolius savarankiškam gyvenimui globos įstaigų pertvarkos kontekste atskleidė V. Gudžinskienė, R. Raudeliūnaitė (2016), inkluziją – A. Watkins (2007). Taigi, analizuojami proto negalios, savarankiškumo ugdymo aspektai, socialinės įtraukties problematika, vaikų, turinčių negalią, globos namų auklėtinių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas, tačiau mažai dėmesio skiriama jaunuolių, turinčių proto negalią, savarankiško gyvenimo įgūdžių sėkmingo ugdymo kriterijams atskleisti, todėl tikslinga tirti socialinių darbuotojų, dirbančių su proto negalią turinčiais jaunuoliais, patirtis ir atskleisti savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo(si) sėkmės kriterijus.

Tyrimas apėmė daugiau probleminių aspektų: Kokia yra socialinių darbuotojų patirtis ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius proto negalią turintiems jaunuoliams? Kaip skatinamas proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumas ir kaip ugdomi

jų savarankiško gyvenimo įgūdžiai? Tačiau šiuo straipsniu yra siekiama, remiantis socialinių darbuotojų, dirbančių su proto negalią turinčiais jaunuoliais savarankiško gyvenimo namuose, patirtimi, atskleisti proto negalią turinčių jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo(si) sėkmės kriterijus.

Tyrimo objektas – proto negalią turinčių jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo(si) sėkmės kriterijai.

Straipsnio tikslas: teoriškai ir empiriškai pagrįsti bei atskleisti proto negalią turinčių jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo(si) galimybes ir sėkmės kriterijus Savarankiško gyvenimo namuose.

Uždaviniai: 1) atskleisti proto negalią turinčių jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą(si); 2) atskleisti proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijus savarankiško gyvenimo namuose, remiantis socialinių darbuotojų patirtimi.

Tyrimo metodai: *teoriniai* – mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, lyginimas, apibendrinimas ir sisteminimas; *empiriniai* – duomenų rinkimui naudotas pusiau struktūruotas interviu metodas; tyrimo duomenų analizei taikytas turinio (*content*) analizės metodas.

1. Proto negalią turinčių jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas(is)

K. Samašonok (2013) teigimu, neparuošus ugdytinio savarankiškam gyvenimui, nesuteikus tam tikrų žinių ir nesuformavus įgūdžių, jis bus pasmerktas sunkumams. Todėl būtina ieškoti būdų, kaip tinkamai organizuoti ugdymo(si) procesą, kokias veiklas organizuoti, kokias ugdymo programas taikyti, kokiais ugdymo būdais ir metodais veikti globos namų socialiniams darbuotojams rengiant globotinius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje. D. Juodkaitė (2015) pažymi sprendimų priėmimą kaip asmens autonomijos ir savarankiško veikimo pagrindą. Autorė pabrėžia, kad tai yra esminis žmogaus asmenybės elementas, leidžiantis proto negalios asmeniui kontroliuoti savo gyvenimą ir dalyvauti visuomeniniuose santykiuose.

D. Gerulaičio ir E. Gužauskaitės (2008) teigimu, savarankiškumo ugdymas yra edukacinis iššūkis visiems ugdymo(si) proceso dalyviams. Savarankiškumas reikalingas asmeniui, siekiančiam prasmingo, kūrybingo ir socialiai kryptingo dalyvavimo bendruomenės gyvenime, asmeninių tikslų. Pasak J. Ruškaus ir G. Mažeikio (2007), neįgaliųjų asmenų savarankiškumas vis glaudžiau siejamas su realiomis galimybėmis dalyvauti socialiniame, visuomeniniame gyvenime: padeda priimti kasdieninius sprendimus, planuoti tolesnę veiklą. E. Šumskienė ir J. Matatyte-Diržienė (2013) akcentuoja, kad teikiamos socialinės paslaugos turėtų būti nukreiptos į proto negalią turinčių žmonių gebėjimus ir dalyvavimą visuomenėje. Profesionaliai teikiamos paslaugos, savarankiškumo ugdymas gali labai pagerinti šių žmonių galimybes, padidinti jų pasitikėjimą savimi ir sudaryti sąlygas gyventi savarankiškai. Profesinių mokymų, įdarbinimo, bendruomeninių paslaugų teikimas gali pagerinti asmenų turinčių proto negalią gebėjimus ir ugdyti jų savarankiškumą. Informacija šių asmenų grupei turi būti nesunkiai prieinama, pateikiama supran-

tamai, kad protinę negalią turintys asmenys galėtų ją suvokti ir visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime. V. Gudžinskienė ir R. Augutavičius (2014) pabrėžia savarankiškumo įgūdžių svarbą asmenybei prisitaikant prie kintančių aplinkos sąlygų. Anot autorių, savarankiškumo įgūdžiai padeda efektyviai spręsti iškilusias gyvenimo problemas, priimti tinkamus sprendimus.

K. Samašonok (2013) pažymi, kad vienas iš esminių ugdymo tikslų – skatinti jaunuolių savarankišką veiklą ir atsakomybę, pasitikėjimą savimi, stiprinti savivertę, siekiant jaunuolių įtraukti į naujų veiklų ir sąveikų su socialine aplinka konstravimą, stiprinti jų savivertę ir projektuoti savarankiškos veiklos galimybes. Autorė pabrėžia, kad labai svarbu, jog ugdymas būtų siejamas su realiu gyvenimu, orientuojantis į tolesnę jaunuolių perspektyvą gyventi savarankiškai, ugdytinių skatinimą pažinti dabartines sąlygas, išmokyti spręsti socialines situacijas, kaupti gyvenimiškų problemų sprendimo patirtį sąveikoje su aplinka. I. Höjer ir Y. Sjöblom (2010) pažymi, kad jaunuolių, gyvenančių globos namuose, perėjimas į savarankišką gyvenimą vyksta gana trumpą laikotarpį, šie jaunuoliai jaučiasi vieniši, nes niekas nesuteikia jiems palaikymo ir patarimų ruošiantis savarankiško gyvenimo etapui. Apleistumas kelia prasto jaunuolių adaptavimosi visuomenėje ir atstūmimo riziką.

P. Dyke, J. Bourke, L. Gwynnyth ir H. Leonard (2013) atliktas tyrimas parodo, kad išvykimas iš šeimos namų ir savarankiško gyvenimo pradžia yra laikomi vienu iš esminių proto negalios jaunuolių veiksnių, jiems pereinant į suaugusiųjų gyvenimą. Jaunuoliai, atėję gyventi į bendruomenę, turi gebėti savarankiškai tvarkyti savo gyvenimą, asmeninio asistento pagalba turėtų būti taikoma minimaliai. Ž. Toliušytė ir A. Plaušinitienė (2015) pažymi, kad savarankiškų gyvenimo įgūdžių ugdymas yra vienas iš svarbiausių gyvenimo kokybės veiksnių, padedančių proto negalios jaunuoliams adaptuotis visuomenėje, sėkmingai susidoroti su kasdieninėmis savarankiško gyvenimo problemomis. Anot V. Gudžinskienės ir R. Augutavičiaus (2014), daugumai globos namų auklėtinių ugdomi tokie savarankiškumo įgūdžiai kaip maisto gaminimas, drabužių skalbimas, sagų įsiuvimas, kambarių tvarkymas, tačiau neugdomas ypač svarbus savarankiško gyvenimo įgūdis kaip mokesčių mokėjimas. Būtent šio įgūdžio labiausiai ir trūksta globos namus paliekantiems jaunuoliams. Pažymėtina, kad pinigų valdymo srityje labai svarbios yra praktinės žinios, kurių dažnas jaunuolis, gyvenantis globos institucijoje, neturi. K. M. Gray, A. Piccinin, C. M. Keating ir kt. (2014) teigia, kad siekiant sėkmingo jaunuolių, turinčių proto negalią, dalyvavimo darbo rinkoje, svarbu skirti daugiau dėmesio dienos užimtumui, per dienos užimtumą ugdyti savarankiško gyvenimo įgūdžius. Autoriai pabrėžia, kad jaunuolių, turinčių proto negalią, įsidarbinimo galimybės gerinti būtinas teigiamas darbdavių požiūris, darbinės aplinkos pritaikymas ir galimybių sudarymas.

J. Dixon, M. Stein (2005) išskiria savarankiško gyvenimo įgūdžių grupes, būtinas sėkmingam jaunuolių perėjimui į savarankišką gyvenimą visuomenėje: savęs priežiūros įgūdžiai (asmeninės higienos, taisyklingos mitybos, kt.), praktiniai įgūdžiai (pinigų valdymo, maisto gaminimo, valymo, kt.), asmeniniai įgūdžiai (asmeninių ir oficialių santykių palaikymas), švietimas (teigiamų rezultatų planavimas ir siekimas), taip pat savęs identifikavimo įgūdžiai (ryšiai su šeima ir visuomene, kultūrinės visuomenės žinios, kt.).

Siekiant sėkmingo proto negalios jaunuolio, paliekančio savarankiško gyvenimo namus, savarankiškumo ugdymo(si), integravimosi į visuomenę proceso bei sėkmingos savarankiško gyvenimo pradžios, svarbu atkreipti dėmesį į tokius aspektus kaip saugaus ir jo poreikiams pritaikyto būsto pasirinkimas, švietimo ar įdarbinimo galimybės, esant būtinybei – asmeninio asistento pasiekiamumas, taip pat kitų jaunuoliui būtinų paslaugų ir reikalingos pagalbos pasiekiamumas. Šiais aspektais būtina vadovautis kuriant jaunuolio, turinčio proto negalią, gyvenančio savarankiško gyvenimo namuose, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo(si) planą (Dixon, Stein, 2005, p. 59). Pažymėtina, kad jaunuolių, turinčių proto negalią, socialinė įtrauktis į savarankišką gyvenimą turėtų lygiaverčiai būti paremta praktinių, emocinių bei asmeninių įgūdžių lavinimu.

Taigi, siekiant sėkmingo jaunuolių, turinčių proto negalią, dalyvavimo darbo rinkoje, svarbu skirti ypatingą dėmesį darbinį įgūdžių ugdymui(si). Jaunuolių, turinčių proto negalią, įsidarbinimo galimybės gerinti būtinas teigiamas darbdavių požiūris, darbinės aplinkos pritaikymas ir galimybių sudarymas. Integravimosi į visuomenę proceso ir sėkmingos savarankiško gyvenimo pradžia labai svarbu yra saugaus bei jaunuolio poreikiams pritaikyto būsto pasirinkimas, švietimo ar įdarbinimo galimybių sudarymas, esant būtinybei – asmeninio asistento pasiekiamumas. Šiais aspektais būtina vadovautis kuriant jaunuolio, turinčio proto negalią, gyvenančio savarankiško gyvenimo namuose, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo(si) planą.

2. Tyrimo metodika ir tiriamieji

Tyrimui pasirinktas kokybinio tyrimo tipas. Tyrimo duomenims rinkti naudotas pusiau struktūruoto interviu metodas, kaip vienas iš efektyviausių ir lanksčiausių duomenų rinkimo metodų, leidžiančių informantams atsiskleisti, papasakoti apie tiriamąjį reiškinį savo terminais, gauti tyrimo tikslui reikalingą informaciją ir suteikti galimybę informantui atsakyti išsamiau (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016). Interviu metu socialinių darbuotojų, dirbančių su proto negalią turinčiais jaunuoliais savarankiško gyvenimo namuose, prašyta atsakyti į klausimą: kokius Jūs išskirtumėte proto negalią turinčio jaunuolio savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijus? Tyrimo metu gauti duomenys analizuojami taikant turinio (*content*) analizę. Ph. Mayring (2000) pažymi, kad turinio analizė yra validus metodas, kuris leidžia, remiantis analizuojamu tekstu, padaryti specifines išvadas. Interviu analizės etapai: nuoseklus teksto (tyrimo duomenų) skaitymas, kategorijų ir subkategorijų išskyrimas, pagrindimas, analizė ir interpretacija (Gaižauskaitė, Valavičienė, 2016). Informantai pasirinkti pagal šiuos kriterijus: 1) socialiniai darbuotojai, turintys aukštąjį socialinio darbo išsilavinimą, 2) socialiniai darbuotojai, dirbantys savarankiškuose gyvenimo namuose; 3) socialiniai darbuotojai, turintys ne mažesnę kaip 2 metų darbo stažą su proto negalią turinčiais jaunuoliais.

Tyrimas buvo atliekamas 2016 metų rugsėjo–gruodžio mėnesiais ir 2017 metų sausio mėnesį. Prieš atliekant interviu, su kiekvienu informantu iš anksto buvo suderinamas laikas ir vieta. Tyrime dalyvavo 7 socialiniai darbuotojai, dirbantys Lietuvos X savarankiškuose gyvenimo namuose. Tiriamųjų darbo stažas su proto negalią turinčiais jaunuoliais yra nuo 2,5 iki 7 metų. Visi informantai turi aukštąjį socialinio darbo išsilavinimą.

Tyrėjai laikėsi tyrimų etikos principų: informantai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, duomenų rinkimo metodu, informantai tyrime dalyvavo laisvanoriškai, buvo užtikrintas jų anonimiškumas ir konfidencialumas.

3. Proto negalią turinčių jaunuolių, gyvenančių savarankiškose gyvenimo namuose, savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai

Siekiant atskleisti proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijus, informantų buvo klausama: „Kokius Jūs išskirtumėte proto negalią turinčio jaunuolio savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijus?“ Analizuojant informantų atsakymus buvo išskirtos trys kokybinės kategorijos, susijusios su proto negalią turinčių jaunuolių, gyvenančių savarankiškose gyvenimo namuose, savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijais: jaunuolių gebėjimas gyventi bendruomeniniuose, savarankiškose gyvenimo namuose, jų gebėjimas gyventi socialiniuose būstuose padedant asmeniniam asistentui ir gebėjimas įsitvirtinti darbo rinkoje (1 lentelė).

1 lentelė. Proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai
Table 1. Success criteria for development of independent living skills of mentally disabled young people

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Gebėjimas gyventi bendruomeniniuose, savarankiškose gyvenimo namuose	Gebėjimas savarankiškai gyventi bendruomenėje, įsilieti į ją	„kad apgyvendinus, jie galėtų gyventi savarankiškai...(E), „...grįžimas iš gatvės gyvenimo prie bendruomenės gyvenimo ir gebėjimas, ten gyventi...B), „...svarbu, kad jie gebėtų savarankiškai gyventi, dalyvauti bendruomenės gyvenime...“(C)
	Gebėjimas patenkinti savo esminius poreikius	„Jaunuolis, turi gebėti patenkinti savo esminius poreikius: pasigaminti valgyti, laiku pavalgyti, tinkamai apsirengti, kad nesusąltų...“(B), „... jie turi gebėti pasirūpinti savo sveikata, buitimi, laikytis dienotvarkės...“(C), „... gebėjimas tinkamai maitintis, tvarkytis su pinigais, kad išvengtų skolų, antstolių...“(A), „laiku pavalgytu, išmokytų tinkamai valdyti savo asmenines lėšas...“(G)
	Gebėjimas prižiūrėti save	„...savęs priežiūros įgūdžiai: nusimaudyti, prisiziūrėti save (B), „...asmeninės higienos laikymasis...“(C), „...žinotų kodėl svarbu pasirūpinti asmenine higiena“(G), „...rodomas tas kokybiško maudymosi pavyzdys ir tos asmeninės higienos, priežiūros...“(C), „...higiena, nu tai kaip visų pirma...“(D)

Gebėjimas gyventi bendruomeniuose, Savarankiško gyvenimo namuose	Gebėjimas numatyti asmeninius tikslus ir jų siekti	„Svarbus jų gebėjimas numatyti trumpalaikius ir ilgalaikius asmeninius tikslus ir gebėjimas jų siekti...“ (D), „...gebėjimas įveikti sunkumus, prašyti pagalbos, kai reikia, va tas nepasimetimas, o tikslingumas yra svarbu...“ (G), „...gebantis įveikti sunkumus, prisiimantis atsakomybę už savo veiksmus ...“ (F)
	Gebėjimas susitvarkyti ir palaikyti tvarką gyvenamose patalpose	„...Jie turi išmokti tvarkytis savarankiškai...“ (C), „...kasdieninio gyvenimo įgūdžių, elementarios tvarkos palaikymas...“ (B), „...mūsų klientams reikia paaiškinti, kad tavo kambarys turi būti tvarkingas...“ (G)
	Gebėjimas ne tik palaikyti tvarką gyvenamoje aplinkoje, bet ir kitų gyventojų skatinimas būti tvarkingais	„...padeda vienas kitam prižiūrėti tvarką, sutvarko bendro naudojimo patalpas...“ (A), „...kitas taip pat skatina savo kaimyną susitvarkyti...“ (E), „...pats susitvarko ir jau žiūrėk draugui paaiškina...“ (G)
Jaunuolių gebėjimas gyventi socialiniuose būstuose padedant asmeniniam asistentui	Gebėjimas priimti asmeninio asistento pagalbą	„...jeigu jie žinotų, kokią naudingą pagalbą gali jiems suteikti asmeninis asistentas...“ (G), „...kad neatsisakytų pagalbos, nebijotų...“ (B), „...va tas jų gebėjimas priimti asmeninio asistento pagalbą yra vienas iš sėkmės kriterijų...“ (F)
	Gebėjimas gyventi savarankiškai padedant asmeniniam asistentui	„...pirmiausiai noras savarankiškai gyventi, padedant asmeniniam asistentui, su minimalia pagalba, ir kad jie patys išgyventų savarankiškai...“ (E), „...su asmeninio asistento pagalba, tai gal čia būtų toks pats geriausias iš viso būdas įtraukimo į bendruomenę...“ (D), „...savarankiškas gyvenimas bendruomenėje, tik su minimalia asmeninio asistento pagalba jau yra laimėjimas, sėkmė...“ (G)
Gebėjimas įsitvirtinti darbo rinkoje	Sėkmingo įsidarbinimo galimybės	„...Nemaža dalis mūsų gyventojų įsidarbino...“ (D), „Svarbiausia, kad jie minimaliai dirbtų..., kad jie galėtų dirbti...“ (E), „...sėkmės kriterijus yra įsidarbinimas...įsidarbinti tikrai yra vienas tokių pagrindinių...“ (C), „...darbdavių supratimas su kokia negalia susiduria, išmanymas tam tikrų dalykų...“ (G)
	Darbo palaikymas	„...kad jie galėtų minimaliai dirbti, kad juos suprastų...“ (E), „...Svarbu ne tik turėti darbą, bet ir išsilaikyti darbo rinkoje...“ (G), „...Svarbiausia, kad jie minimaliai dirbtų, kad būtų galimybė, kad pagal neįgalumą, pagal viską...“ (B), „...kad jie galėtų dirbti nepilną darbo dieną, kad jaustųsi reikalingais...“ (A), „...svarbu, kad jie neprarastų motyvacijos, išsilaikytų darbo rinkoje...“ (F)

S. C. Simplican, G. Leader ir kt. (2015) teigimu, pats dalyvavimas proto negalią turinčių jaunuolių bendruomenės veikloje jau gali būti traktuojamas kaip socialinė įtrauktis į bendruomeninį gyvenimą. Anot autorių, buvimas bendruomenės dalimi, tapimas jos nariu gali būti vadinamas jaunuolių, turinčių proto negalią, socialine įtrauktimi į bendruomenę. Išanalizavus informantų atsakymus, nustatyta, kad vienas iš sėkmingo proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymosi kriterijų yra jų gebėjimas gyventi bendruomeniniuose, savarankiško gyvenimo namuose. Socialiniai darbuotojai akcentavo tokius proto negalią turinčių jaunuolių gebėjimo savarankiškai gyventi sėkmės kriterijus kaip: jų gebėjimas patenkinti savo esminius poreikius, savęs priežiūra, asmeninių tikslų numatymas ir jų siekimas, savitvarka ir tvarkos palaikymas gyvenamose patalpose bei kitų gyventojų skatinimas būti tvarkingais. Vienas svarbiausių savarankiškumo kriterijų yra jaunuolio gebėjimas savarankiškai gyventi bendruomenėje, įsilieti į ją, tapimas visaverčiu bendruomenės nariu. Informantai pažymėjo, kad siekiant efektyvaus ir *sėkmingo* jaunuolių savarankiškumo skatinimo, svarbu ugdyti jaunuolių gebėjimą gyventi socialiniuose būstuose padedant asmeniniam asistentui. Jaunuolių turinčių proto negalią gebėjimas priimti pagalbą, gebėjimas gyventi savarankiškai padedant asmeniniam asistentui yra savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijus.

J. Arvidsson, S. Widén & M. Tideman (2015) tyrimo rezultatai rodo, kad skatinant proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumą, aktyvų dalyvavimą darbo rinkoje, siekiant teigiamų rezultatų būtina kaip įmanoma anksčiau pradėti rūpintis jauno žmogaus karjera, intensyviai konsultuoti jaunuolį mokymosi ir darbo klausimais, nes tik taip, anot tyrėjų, galima pasiekti aukštų įsidarbinimo rezultatų. Jaunuoliams, turintiems proto negalią, labai svarbu įgyti išsilavinimą, susirasti darbą, tai leidžia jiems įgyti pasitikėjimo savimi jausmą ir įsitvirtinti bendruomenėje. Tyrimu atskleista, kad sėkmingam jaunuolių gyvenimui bendruomenėje, jų savarankiškumo ir pasitikėjimo savimi ugdymui, labai svarbi darbinė patirtis. Išanalizavus informantų atsakymus, atskleista, kad dar viena iš sėkmingo gyvenimo bendruomenėje ugdymo(si) galimybių yra sėkmingas jaunuolių *įsidarbinimas*: „*sėkmingas įsidarbinimas, atsikratymas didelės finansinio įsipareigojimo naštos (išmokėti išsiskolinimai antstoliams)*“(B). Socialiniai darbuotojai pažymi tokį proto negalią turinčių jaunuolių, gyvenančių savarankiško gyvenimo namuose, savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijų, kaip didelis įsidarbinusių klientų skaičius: „*Nemaža dalis mūsų gyventojų įsidarbino, tai čia yra mūsų pasiekimas, nes niekad negalvojom, kad tai įmanoma*“(D). Tyrimo dalyviai, kalbėdami apie sėkmingą jaunuolių įsidarbinimą, teigė, kad tam, jog jaunuolis pasijustų reikalingu bendruomenei ir visuomenei, jis privalo dalyvauti darbo rinkoje: „*Svarbiausia, kad jie nors minimaliai dirbtų, kad būtų galimybė dirbti nepilną darbo dieną, kad jaustųsi reikalingas*“(E), o darbdaviai atsižvelgtų į jaunuolių negalią ir jiems būtų sudarytos tinkamos sąlygos dirbti. Informantai pažymėjo, kad svarbu ne tik įsidarbinti, bet ir išilaikyti darbo rinkoje. Informantų teigimu, jaunuoliams, turintiems proto negalią, dažnai trūksta motyvacijos „*klientas pradeda, gauna išmokas, tačiau neturi motyvacijos ir nesiurodo visą pusmetį*“, „*mūsų klientams yra labai sudėtinga įsidarbinti dėl pačių motyvacijos stokos*“(B). Tiriameji pažymėjo, kad darbo vietos išlaikymas yra viena iš proto negalią turintiems jaunuoliams išskylančių problemų, nes šiems jaunuoliams reikalinga nuolatinė parama, jų

palaikymas ir motyvavimas: „*Reikia juos nuolat prižiūrėti ir pamotyvuoti, nes kitaip, nors ir žino, kad turi atlikti darbą, gali stovėti ir kalbėtis su kitu darbuotoju... nedirbti, ir ne iš piktos valios, toks sutrikimas*“ (C). Taigi tiek darbdavių, tiek darbo kolegų parama, postūmis (nuolatinė motyvacija) darbui yra labai svarbi sąlyga, siekiant proto negalią turinčių jaunuolių išsilaukymo darbo rinkoje.

Apibendrinant tiriamųjų atsakymus galima teigti, kad proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) sėkmės kriterijai yra jaunuolių gebėjimas gyventi bendruomeniniuose, savarankiško gyvenimo namuose ar socialiniuose būstuose padedant asmeniniam asistentui ir jų gebėjimas įsitvirtinti bei išsilaukyti darbo rinkoje.

Pažymėtina, kad kalbėdami apie savarankiško ugdymosi sėkmės kriterijus socialiniai darbuotojai pirmiausia kalbėjo apie būtinas sąlygas jų savarankiškumui ugdyti: jaunuolių, turinčių proto negalią, interesų palaikymas iš valdžios pusės ir asmeninio asistento skyrimas (2 lentelė), tad aptarsime ir juos.

2 lentelė. Sąlygos, būtinos sėkmingam jaunuolių, turinčių proto negalią, savarankiškumui ugdyti(s)

Table 2. Conditions, required for successful development of independency of mentally disabled young people

Kategorijos	Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Jaunuolių, turinčių proto negalią, interesų palaikymas iš valdžios pusės, jų atstovavimas	Palankių sąlygų sudarymas proto negalios asmenų savarankiškumui skatinti	„...svarbu, kad valdžios atstovai sudarytų sąlygas...“ (C), „...jeigu mūsų valdžia prisidėtų prie jų savarankiškumo skatinimo, tai būtų tikrai sėkmė...“ (G), „...Tam, kad ugdytum savarankiškumą, jie turi turėti sąlygas būti savarankiškais, o ne už juos daryti...“ (F)
	Proto negalios specifikos išmanymas	„...valdžios palaikymas, sakyčiau, supratimas su kokia negalia susiduria, išmanymas tam tikrų dalykų...“ (E), „...reikia, kad valdininkai susipažintų su mūsų klientų grupe...“ (B), „...žinojimas mūsų klientų specifikos padėtų valdžiai atitinkamai priimti sprendimus...“ (C)
Asmeninio asistento skyrimas	Galimybė skirti jaunuoliui asmeninį asistentą	„...asmeninio asistento skyrimas tam žmogui tikrai būtų sėkmės istorija...“ (C), „...asmeninio asistento pagalba labai reikalinga mūsų klientams...“ (G), „...jeigu mūsų klientai apsigyventų savarankiškai bendruomenėje, jiems būtų labai svarbi asmeninio asistento pagalba...“ (D)
	Savarankiškumo skatinimas, proto negalią turintiems jaunuoliams skiriant asmeninius asistentus	„...skatina savarankiškumą asistento buvimas šalia...“ (C), „...asistentas padėtų, patartų kaip geriausiai elgtis vienoje ar kitoje situacijoje...“ (G), „...tai būtų savarankiškas gyvenimas... su asmeninio asistento pagalba...“ (B), „...teikiamų socialinių paslaugų efektyvumui tikrai padėtų asmeniniai asistentai...“ (D)

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad sėkmingam jaunuolių, turinčių proto negalią, savarankiškumo ugdymui(si), svarbus valdininkų palaikymas ir valdžios atstovų proto negalios specifikos išmanymas: „*valdžios palaikymas, proto negalios specifikos išmanymas, supratimas su kokia negalia susiduria, išmanymas tam tikrų dalykų*“ (E). Informantų manymu, teigiamas valdžios požiūris į proto negalią turinčius jaunuolius palengvintų socialinių paslaugų teikimą, padėtų socialiniams darbuotojams nustatyti proto negalios jaunuolių poreikius ir būtų sudaromos palankesnės sąlygos proto negalios jaunuolių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymui(si) ir įtvirtinimui.

Tyrimo dalyviai akcentavo asmeninio asistento pagalbą jaunuoliui kaip efektyvų savarankiškumo skatinimą: „*tyrimai rodo, kad tikrai skatina savarankiškumą asistento buvimas šalia, tai pas mus Lietuvoje galbūt kažkada bus, laukiame, tai tikrai padėtų skatinti jaunuolių savarankiškumą, nes galėtų daugiau dėmesio skirti, pavyzdžiui, tam tikrai sričiai, darbo paieškom, namų ruošos įgūdžių ugdymui; kai visada šalia, tai pagalba būtų efektyvesnė*“ (C), jaunuolis jaustųsi saugesnis, jeigu gautų asmeninio asistento pagalbą: „*teikiamų socialinių paslaugų efektyvumui tikrai padėtų asmeniniai asistentai, jeigu tokie būtų, kitose šalyse tai tikrai praktika yra plačiau taikoma*“ (D).

Asmeninių asistentų programa – tai unikali ir individualiai pritaikoma galimybė negalias turintiems asmenims gyventi vieniems ar su šeima, studijuoti, dirbti ir dalyvauti bendruomenės gyvenime. Asmeniniai asistentai pagerina tiek asmenų, turinčių negalias, tiek ir jų artimųjų gyvenimo kokybę (Clevnert, Johansson, 2010). Socialinės paslaugos, skatinančios klientų savarankiškumą, būtų efektyvesnės, jeigu šalia jaunuolio būtų asmeninis asistentas ir padėtų įtvirtinti savarankiško gyvenimo įgūdžius, padėtų labiau pasitikėti savimi. Galimybę skatinti jaunuolio savarankiško gyvenimo pradžią nepaliekant klientą vieną, o pirmiausia – kurį laiką gyvenant savarankiškai ir gaunant asmeninio asistento pagalbą: „*pirmiausiai būtų galimybės tą jaunuolį išbandyti apgyvendinti kažkam prižiūrint iš šalies, asmeninio asistento, su minimalia pagalba, ir kad jie patys savarankiškai*“ (E), asmeninio asistento buvimą šalia jaunuolio socialiniai darbuotojai traktuoja kaip idealų klientų socialinės įtraukties į bendruomenę modelį: „*padedant asmeniniam asistentui, tai gal būtų pats geriausias būdas įtraukti į bendruomenę*“ (D). Asmeniniai asistentai galėtų skirti daugiau dėmesio konkrečiam jaunuoliui, pažinti jo aplinką, dalyvauti jo gyvenime, palaikyti, jeigu jaunuoliui iškiltų neaiškumų tam tikroje situacijoje.

Išanalizavus informantų atsakymus, išskirtas dar vienas labai svarbus kriterijus turintis įtakos sėkmingam savarankiškam jaunuolių, turinčių proto negalią, gyvenimui bendruomenėje. Tai socialinio būsto suteikimo galimybės „*pereitų jie iš tų mūsų namų į bendruomenę, į socialinį būstą <...> tikrai savarankiškai*“ (E). Socialiniai darbuotojai padeda klientams susisiekti su savivaldybe, sutvarkyti visus reikalingus dokumentus socialiniam būstui gauti, palaiko klientus ir tolesniais etapais, siekiant gauti socialinį būstą ir jį išlaikyti. Informantų teigimu, jaunuolius, turinčius proto negalią, svarbu mokyti nepasimesti mokant mokesčius, todėl socialiniai darbuotojai ugdo jaunuolių pinigų valdymo įgūdžius, paaiškina jaunuoliams komunalinių mokesčių mokėjimo tvarką. Tyrimo metu atskleista, kad socialinių būstų skyrimas

suteiktų galimybę jaunuoliams, turintiems proto negalią, įtvirtinti ir realizuoti savarankiškumo įgūdžius, aktyviai įsitraukti į bendruomeninį gyvenimą.

Apibendrinant galima teigti, kad kuriant sąlygas sėkmingam proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymui(si) būtinas teigiamas valstybės požiūris į juos. Valdininkų atstovavimas proto negalią turinčių jaunuolių interesams, minėtų jaunuolių savarankiškumo ugdymo(si) skatinimo programų palaikymas padėtų sėkmingai jaunuolių socialinei įtraukčiai į bendruomenę. Ne mažiau svarbu, kad valstybės atstovai išmanytų proto negalios specifiką. Ugdant jaunuolių savarankiškumą, būtina sudaryti sąlygas jaunuoliams gauti asmeninio asistento paslaugas. Vienas iš reikšmingų kriterijų, lemiančių *sėkmingą savarankišką* jaunuolių, turinčių proto negalią, gyvenimą bendruomenėje, yra socialinių būstų gavimas ir galimybė juose gyventi padedant asmeniniam asistentui.

Išvados

Siekiant sėkmingo jaunuolių, turinčių proto negalią, dalyvavimo darbo rinkoje, svarbu skirti daugiau dėmesio dienos užimtumui ir jo pagalba ugdyti kasdienio gyvenimo, socialinio bendravimo, mokymosi ir darbo, savęs priežiūros ir būsto bei pinigų valdymo įgūdžius. Jaunuolių, turinčių proto negalią, įsidarbinimo galimybių gerinimui būtinas teigiamas darbdavių požiūris, darbinės aplinkos pritaikymas ir darbinį įgūdžių ugdymo galimybių sudarymas. Integravimosi į visuomenę proceso ir sėkmingos savarankiško gyvenimo pradžios, svarbu atkreipti dėmesį į tokius aspektus kaip saugaus ir jo poreikiams pritaikyto būsto pasirinkimas, švietimo ar įdarbinimo galimybių sudarymas, esant būtinybei – asmeninio asistento skyrimas.

Tyrimu atskleista, kad proto negalią turinčių jaunuolių savarankiško gyvenimo bendruomenėje sėkmės kriterijai yra gebėjimas savarankiškai gyventi bendruomenėje, įsilieti į ją, patenkinti savo esminius poreikius, savęs priežiūra, asmeninių tikslų numatymas ir jų siekimas, savitvarka ir tvarkos palaikymas gyvenamose patalpose, *jų gebėjimas įsivirtinti* ir išsilaikyti darbo rinkoje. Proto negalią turinčių jaunuolių savarankiškumo ugdymui ir savarankiškumo įgūdžių įtvirtinimui bei realizavimui svarbu sudaryti sąlygas jaunuoliams gauti asmeninio asistento paslaugas ir skirti socialinį būstą.

Literatūra

- Arvidsson, J., Widén, S., & Tideman, M. (2015). Post-school options for young adults with intellectual disabilities in Sweden. *Research and practice in intellectual and developmental disabilities*, 2 (2), 180-193.
- Bakk, A., Grunewald, K. (1998). *Globa*. Vilnius.
- Basu, D. (2004). Quality-of-life issues in mental health care: past, present, and future. *German Journal of Psychiatry*, 7 (3), 35-43.
- Clevnert, U. & Johansson, L. (2010) *Personal Assistance in Sweden*. In: JH Stone, M Blouin, editors. *International Encyclopedia of Rehabilitation*. Prieiga per internetą: <http://cirrie.buffalo.edu/encyclopedia/en/article/137/>
- Clement, T. & Bigby, Ch. (2010). *Group Homes for People with Intellectual Disabilities— Encouraging Inclusion and Participation*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Dixon, J., & Stein, M. (2005). *Leaving care: Throughcare and aftercare in Scotland*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Dyke, P., Bourke, J., Llewellyn, G. & Leonard, H. (2013). The experiences of mothers of young adults with an intellectual disability transitioning from secondary school to adult life. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 38 (2), 149–162.
- Felce, D. (2016). Community Living for Adults with Intellectual Disabilities: Unravelling the Cost Effectiveness Discourse. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 26 (1), 35- 50.
- Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Registrų centras.
- Gray, K. M., Piccinin, A., Keating, C. M., Taffe, J., Parmenter, T. R., Hofer, S., Einfeld, S. L. & Tonge, B. J. (2014). Outcomes in young adulthood: Are we achieving community participation and inclusion? *Journal of Intellectual Disability Research*, 58 (8), 734–745.
- Gudžinskienė, V., Augutavičius, R. (2014). Vaikų globos namų auklėtinių pasiren-gimas savarankiškam gyvenimui. Mo-kytojų ugdymas, 23 (2), 18–33.
- Höjer, I., Sjöblom, Y. (2010). Young people leaving care in Sweden, *Child and Family Social Work*, 15, 118–127.
- Johnson, H., Bigby, C., Iacono, T., Dou-glas, J., Katthagen, S., & Bould, E. (2016). Increasing day service staff capacity to facilitate positive relations-hips with people with severe intellectu-al disability: Evaluation of a new inter-vention using multiple baseline design. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 1-12.
- Juodkaitė, D. (2015). *Gerosios praktikos pavyzdžiai dėl asmenų su negalia įgalinimo, suteikiant jiems pagalbos paslaugas sprendimų priėmimui ir savarankiškam gyvenimui užtikrinti*. Tematinė studija. Leidinys. Asociacija „Lietuvos neįgaliųjų forumas“.
- Lietuvos Respublikos Jaunimo politikos pagrindų įstatymas. (2005). Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.92E111F705DD>
- Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. (2004). Prieiga

- per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.199156E4E004/TAIS_454193. [žiūrėta 2016-02-20]
- Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. (2006). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.270342>
- Mayring, Ph. (2000). Qualitative Content analysis. *Forum: qualitative social research sozialforschung*, 1 (2).
- Pūras, D., Šumskienė, E., Veniūtė, M., Šumskas, G., Juodkaitė, D., Murauskienė, L. ir Šliužaitė, D. (2013). *Iššūkiai įgyvendinant Lietuvos psichikos sveikatos politiką*. Mokslo studija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Samašonok, K., Gudonis, V. ir Juodraitis, A. (2010). *Institucinio ugdymo ir adaptyvaus elgesio dermės modeliavimas*. Monografija. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- Samašonok, K. (2013). Globos namuose gyvenančių vaikų ir paauglių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas: pasiekimai, sunkumai, sprendimai. *Pedagogika*, 110, 103-114.
- Simplican, S. C., Leader, G., Kosciulek, J., Leahy, M. (2015). Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in Developmental Disabilities*, 38, 18-29.
- Stancliffe, R. J., & Anderson, L. L. (2017). Factors associated with meeting physical activity guidelines by adults with intellectual and developmental disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 62, 1-14.
- Šumskienė, E., Mataitytė-Diržienė, J. (2013). *Nuo mitų prie tikrovės: Psichikos sveikatos vaizdavimas žiniasklaidos priemonėse*. Metodinė priemonė. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Toliušytė, Ž., Plaušnaitienė, A. (2015). Vaikų, gyvenančių globos namuose, savarankiško gyvenimo įgūdžių raiška. *Studijos šiuolaikinėje visuomenėje*, 6 (1), 130-139.
- Vaičekauskaitė, R. (2008). *Vaiko su negalia savarankiškumo ugdymo šeimoje diskursas*. Monografija. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- Watkins, A. (Eds.) (2007). *Assessment in Inclusive Settings: Key issues for policy and practice*. Odense: European Agency for Development in Special Need Education.

SUCCESS CRITERIA OF DEVELOPMENT OF INDEPENDENCE IN YOUNG PEOPLE WITH MENTAL DISABILITY

Prof. dr. Vida Gudžinskienė

Jelena Šurpiak

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

Education of young people with mental disability is a difficult and complex process, requiring certain amount of knowledge, abilities and experience. The process of educating young people with mental disability remains important and relevant issue. Independence is closely associated with the real participation in social life opportunities: daily-decision making, planning of further activities. Mentally disabled young people must both be prepared to independent and social life, and be able to satisfy basic personal needs (take care of their health, budget, household etc.) in order to become a full-fledged member of society. Research object: success criteria of development of independent living skills in young people with mental disability. Article objective - theoretically and empirically substantiate opportunities of learning and training independent living skills and success criteria for mentally disabled young people at Independent Living Homes. The aim is specified by tasks: 1) to reveal the process of learning and training independent living skills for young people with mental disability; 2) to reveal success criteria of learning and training independent living skills for mentally disabled young people at Independent Living Homes, referring to experiences of social workers. Research methods: theoretical – analysis of scientific literature and documents, comparison, conclusion and systematization; empirical – data collection by using semi-structured interview method; a method of content analysis was used for analysing the survey data.

The study included 7 social workers currently working in X Independent Living Homes of Lithuania. The working experience with mentally disabled people ranged between 2,5 and 7 years for all survey participants. This study revealed that success criteria for young people with mental disability living independently in communities are an ability to live on their own and join the community's life, as well as satisfy their basic personal needs such as taking care of themselves, setting and achieving personal goals, maintaining the tidiness at home and having an ability to encourage other people to be more tidy too. The ability to maintain at labour market is an important success criteria for young people with mental disability as well.

While educating independent living skills of mentally disabled young people it is crucial to enable them to get a personal assistant services and social housing. Personal assistants would be able to give more attention to one particular young person, get to know his or her environment, be a part of his or hers life and provide support and help if it is needed.

Keywords: education, independency, young people, mental disability, social workers, success criteria.

Vida Gudžinskienė, socialinių mokslų (edukologija) daktarė, Mykolo Romerio universiteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: gyvenimo įgūdžių ugdymas(is), ugdymo proceso modeliavimas, sveikatos saugojimas, stiprinimas ir ugdymas, įvairių besimokančiųjų kompetencijų raiška, socialinių kompetencijų ugdymas, socialinių darbuotojų ir pedagogų rengimas.

Vida Gudžinskienė, Doctor of Social Sciences (Education), Mykolas Romeris University, Institute of Educational Sciences and Social Work, Professor. Research areas: modelling of educational process, (self-) development of life skills, health protection, promotion and (self-) education, expression of different student competences, development of social competences, social worker and teacher training.

Jelena Šurpik, Mykolo Romerio universiteto Edukologijos ir socialinio darbo instituto magistrė. BĮ Valakampių socialinių paslaugų Grupinių gyvenimo namų vyresnioji socialinė darbuotoja. Mokslinių tyrimų kryptys: socialinis darbas su proto negalią turinčiais asmenimis, šių asmenų savarankiškumo, socialinės įtraukties į bendruomenę skatinimas.

Jelena Šurpik, Master's Degree of Mykolas Romeris University, Institute of Educational Sciences and Social Work. Social worker – BĮ Valakampiai Social Service Group Home. Research areas: social work with mentally disabled people, encouragement of independency and social inclusion into community of those people.